

הפורום לתיקון שיטת השלטון

ענף מפלגות

מפלגות אגרגטיביות – המשגה ראשונית

אסף שפירא

אגרגציה (Aggregation) נתפסת כאחת הפונקציות המרכזיות שממלאות מפלגות (Almond & Coleman, 1960: 38-45; Sartori, 2005: 23; Lipset & Lakin, 2004: 67-69; Reilly,) עם אגרגטיבית" נפוץ פחות, אך מקובלת ההנחה שלא כל המפלגות הן אגרגטיביות באותה מידה. זאת, החוקרים חלוקים בדעותיהם על ההגדרות הנומינליות והאופרטיביות של אגרגציה ושל מפלגה אגרגטיבית. (2006: 811; Gallagher et al., 2001: 272; Harmel & Jandaa, 1978: 2)

מפלגה אגרגטיבית – הגדרה מקלה והגדרה מחמירה

אגרגציה נתפסת על פי רוב כצירוף של אינטרסים. מבלי להיכנס עדיין לתוכן המוענק למושג "אינטרס", יש להבחין בין "הגדרה מקלה" ו"הגדרה מחמירה" למפלגות אגרגטיביות. לפי ההגדרה המקלה, חובה על מפלגה אגרגטיבית לצרף יותר מאינטרס אחד. לפי ההגדרה המחמירה, מפלגה אגרגטיבית חייבת לא רק לצרף אינטרסים, אלא גם להביע ולבטא אותם (Schmitter,) (2004). אם המפלגה מצרפת יותר מדיי אינטרסים היא עלולה לאבד את היכולת לבטא ולהביע אותם. חוקרים מסוימים אף מבחינים באופן ברור בין "מפלגה אגרגטיבית", שמתמקדת בצירוף כמה שיותר אינטרסים, ל"מפלגה ארטיקולטיבית" (Articulative Party), שמתמקדת בביטוי והבעת אינטרסים. לטענתם, מפלגה אגרגטיבית היא בהכרח לא-ארטיקולטיבית, כלומר בהכרח אינה מבטאת ומביעה אינטרסים (Taylor, 1986; Bealey et al., 1999).

אגרגציה של אינטרסים, של סקטורים ושל נושאים

שאלה בסיסית בנוגע למפלגות אגרגטיביות היא "אגרגציה של מה?", או "מה המפלגה מצרפת?". ניתן להצביע על שלוש תשובות אפשריות: אגרגציה של אינטרסים, אגרגציה של סקטורים ואגרגציה של נושאים.

אגרגציה של אינטרסים – לפי תפיסה זו, מפלגה אגרגטיבית מצרפת קבוצות אינטרס שונות. ההשקפות הקלאסיות טוענות שעל האגרגציה להתנהל באמצעות קשרים בין מפלגות לקבוצות אינטרס ממוסדות ועצמאיות (מהמדינה ומהמפלגות), במיוחד איגודים מקצועיים, כלומר במסגרת מערכת פלורליסטית; זאת, בניגוד למערכת שבה מתקיים קשר ישיר בין המפלגות ואז המדינה לקבוצות האינטרס (מערכת קורפורטיסטית), כמו גם בניגוד למערכות שבהן האגרגציה מתבצעת בין מפלגות לבין סקטורים אתניים, אזורים, דתיים וכדומה (Almond, 1958; Almond & Coleman, 1960; Gallagher et al., 2001: 272). השקפות אלו רלוונטיות פחות לישראל, משום שלא התקיים בה מעולם המודל הפלורליסטי ומשום שהקשר בין מפלגות וסקטורים אתניים ודתיים בה הוא חזק ביותר. עם זאת, כשאדון על מפלגות Catch-all, על מפלגות קרטל ועל מפלגות פוסט-קרטל אעסוק גם בסוגיית צירוף האינטרסים.

אגרגציה של סקטורים – לפי תפיסה זו, מפלגה אגרגטיבית מצרפת סקטורים שונים בחברה: קבוצות דתיות, אתניות, לשוניות ואזוריות, מעמדות סוציו-אקונומיים וכדומה.¹ מפלגה לא-אגרגטיבית, אם כך, היא מפלגה סקטוריאלית, למשל מפלגה אתנית או דתית. החוקרים מייחסים למפלגות אגרגטיביות כאלו חשיבות גדולה, בעיקר בחברות שסועות ובדמוקרטיות חדשות: לטענתם, מפלגות אגרגטיביות עוזרות למתן את השסעים בין הסקטורים ולבסס את הדמוקרטיה (Hicken, 2003; Sartori, 2005; Reilly, 2006). המחקר מציג דרכים שונות שבאמצעותן מדינות שסועות מעודדות מפלגות אגרגטיביות ומקשות על מפלגות סקטוריאליות: חוקי מימון מפלגות, איסור על קיום מפלגות בעלות זהות אתנית או דתית ספציפית, דרישה שמפלגה תזכה לתמיכה במספר אזורים גיאוגרפיים שונים או אימוץ שיטת בחירות לא-יחסית, שמעודדת איחוד בין מפלגות קטנות (Bogaard, 2008, 57-60; Reilly, 2006). עם זאת, חוקרים אחרים מצביעים על חוסר היציבות המובנה של מפלגות אגרגטיביות בחברות שסועות ועל נטייתן להתפרק לקבוצות המרכיבות אותן (Horowitz, 1985).

¹ להרחבה על אגרגציה של אזורים גיאוגרפיים, ראה Hicken, 2003; Moenius & Kasuya, 2004.

בהתאם לגישות שפירטתי קודם לכן, הגישה המקלה תתפוס כל מפלגה לא-סקטוריאלית, כלומר כל מפלגה שלא מייצגת אינטרס סקטוריאלי יחיד, כמפלגה אגרגטיבית. הגישה המחמירה, לעומת זאת, תבחין בין מפלגות מולטי-סקטוריאליות למפלגות לא-סקטוריאליות. מפלגה מולטי-סקטוריאלית מהווה קואליציה של סקטורים והיא מייצגת ומבטאת את האינטרסים של הסקטורים השונים, דבר שבא לידי ביטוי במבנה המפלגה ובהרכבה. מפלגה לא-סקטוריאלית, לעומת זאת, לא מייצגת ולא מבטאת אינטרסים סקטוריאליים כלל, המבנה המפלגתי שלה לא משקף את הסקטורים השונים ולעתים קרובות היא אף משתדלת להימנע מעיסוק בסוגיות סקטוריאליות (Horowitz, 1985: 298-302). הגישה המחמירה צפויה לבקר מפלגות לא-סקטוריאליות, במיוחד במדינות שסועות, על כך שאינן מבטאות את האינטרסים של הסקטורים השונים. לדוגמה, נמצא ביקורת על מפלגת הקונגרס בהודו, משום שהיא אינה מזוהה עם אזור גיאוגרפי ספציפי או עם מעמד מסוים ואינה מבטאת את האינטרסים שלהם (Taylor, 1986).

אגרגציה של נושאים – לפי תפיסה זו, מפלגה אגרגטיבית מצרפת כמה נושאים ספציפיים שעומדים על סדר היום ומציגה מדיניות כוללת, שעוסקת במגוון נושאים. מפלגה לא-אגרגטיבית, אם כך, היא מפלגה "של נושא אחד", כמו מפלגת הירוקים בישראל. אגרגציה של נושאים נתפסת כפונקציה מרכזית שממלאות מפלגות, משום שהשלטון מחייב הצגת מדיניות כוללת בתחומים רבים. מלבד זאת, אגרגציה של נושאים הכרחית גם משום שהיא מאפשרת למתן עמדות אידיאולוגיות "קשיחות" בנושאים ספציפיים (Lipset & Lakin, 2004: 67-69).

הגישה המקלה תתפוס כל מפלגה שאינה מפלגה של נושא אחד כמפלגה אגרגטיבית (אם כי יש הגדרות מורכבות למפלגה של נושא אחד, כפי שנראה). הגישה המחמירה, לעומת זאת, תדרוש ממפלגה אגרגטיבית לייצג ולבטא תפיסות אידיאולוגיות ברורות ומובחנות במגוון תחומים.

לעתים קרובות, מפלגה לא-אגרגטיבית בהיבט הסקטוריאלי היא גם מפלגה לא-אגרגטיבית בהיבט הנושאי: יהדות התורה, למשל, מייצגת סקטור ספציפי (יהודים-אשכנזים-חרדים) ועוסקת בעיקר בקידום האינטרסים של אותו סקטור בהיבטים שונים. עם זאת, יש גם מקרים שבהם שתי ההגדרות לא חופפות: מפלגת הירוקים, למשל, היא בוודאי מפלגה לא-אגרגטיבית בהיבט הנושאי, אך היא יכולה להיות מפלגה אגרגטיבית בהיבט הסקטוריאלי, כיוון שהיא לא פונה לסקטור ספציפי אלא מבטאת אינטרסים של ערבים ויהודים או של דתיים וחילוניים.

מפלגה אגרגטיבית ומפלגת Catch-all

בקיזור רב, מפלגת Catch-all מערפלת את זהותה האידיאולוגית ואת הקשר שלה לקהל מצביעים ספציפי ופונה לציבור מצביעים רב ככל האפשר, תוך עקיפת ערוצי תיווך כמו חברי מפלגה ופנייה למצביעים בעיקר דרך תקשורת ההמונים. זאת, לאור מטרתה המרכזית: תפיסת השלטון (Kirchheimer, 1966; Diamond & Gunther, 2004: 26). בגרסה הקיצונית, מפלגת Catch-all נעדרת כל זהות ספציפית מבחינת האינטרסים והסקטורים אותם היא מייצגת ומבחינת הנושאים בהם היא עוסקת, ואלו משתנים בהתאם לנסיבות ולצרכים אד-הוק, בעיקר אלקטורליים. במילים אחרות, היא לא מבטאת ולא מביעה את האינטרסים של הציבור – ועל כך היא זוכה לביקורת קשה (Schmitter, 2004; Taylor, 1986; Dalton & Wattenberg, 2000).

לפי הגישה המקלה, כאמור, חובה על מפלגה אגרגטיבית לצרף יותר מאינטרס אחד. אם נאמץ הגדרה זו, אז מפלגת Catch-all היא בהחלט מפלגה אגרגטיבית (Reilly, 2006). לפי הגישה המחמירה, לעומת זאת, מפלגה אגרגטיבית חייבת לא רק לצרף אינטרסים, אלא גם להביע ולבטא אותם. אם נאמץ גישה זו, אז מפלגת Catch-all בגרסתה הקיצונית אינה מפלגה אגרגטיבית, משום שאינה מבטאת ומייצגת אינטרסים, סקטורים ואידיאולוגיות כלל, אלא פונה למכנה המשותף הרחב ביותר במטרה לתפוס את השלטון (Schmitter, 2004). במילים אחרות, מפלגת Catch-all מצרפת יותר מדיי אינטרסים, ולכן מאבדת את היכולת לבטא ולהביע אותם. לפי גישה זו, מפלגת catch-all היא דוגמה מובהקת למפלגה אגרגטיבית שאינה ארטיקולטיבית.

דוגמה למפלגת Catch-all שהיא אגרגטיבית לפי הגישה המקלה, אך לא-אגרגטיבית לפי הגישה המחמירה, היא מפלגה הקונגרס בהודו: היא אגרגטיבית משום שהיא מצרפת מוסלמים והינדים, כמו גם בני קאסטות ומעמדות שונים (Reilly, 2006); אך היא לא-אגרגטיבית משום שאין לה זהות או אידיאולוגיה מוגדרת, והיא לא מייצגת שום אינטרס מלבד השאיפה לשלטון (Taylor, 1986). דוגמה מובהקת למפלגה אגרגטיבית גם לפי הגישה המחמירה היא המפלגה הדמוקרטית בארצות הברית עד לשנות ה-60, שביטאה אינטרסים של מספר קבוצות חברתיות שונות, כגון קתולים, איגודים מקצועיים ולבנים מהדרום. בישראל, מפלגת קדימה היא במידה רבה דוגמה למפלגת Catch-all שאין לה אידיאולוגיה וזהות ברורה. לפי ההגדרה המקלה היא מפלגה אגרגטיבית, אך לפי ההגדרה המחמירה ספק אם תיחשב לכזו.

לפי הגישה המחמירה, היחלשות המפלגות האגרגטיביות קשורה באופן ישיר להיחלשות מפלגות ההמון לטובת מפלגות Catch-all, שבעבר מילאו את פונקציית האגרגציה

(והארטיקולציה) בצורה יחסית טובה (Schmitter, 2004). כיוון שספק אם מדובר בתהליכים הפיכים, ספק אם מפלגות ההמון יתאוששו בעתיד הנראה לעין ובכל מקרה חלק בולט מהמפלגות הרלוונטיות עבורנו הן מפלגות Catch-all, לא מומלץ לאמץ את ההגדרה המחמירה. עם זאת, מוצע גם להיזהר מקידומן – בשם האגרזיה – של גרסאות קיצוניות של מפלגות Catch-all, שנעדרות כל זהות ואידיאולוגיה, כמו (לפחות לפי חוקרים מסוימים) מפלגת הקונגרס בהודו.

מפלגה אגרזיבית ומפלגות קרטל ופוסט-קרטל

מפלגת קרטל מתרחקת מהחברה עוד יותר ממפלגת Catch-all, ולכן היא עוד פחות אגרזיבית (וארטיקולטיבית) ממנה. בקצרה, מפלגת קרטל מעבירה את המוקד מהחברה למדינה, בעיקר בגלל ההסתמכות על מימון מטעם המדינה, ושואפת לבלום תחרות מצד מפלגות אחרות ולשמור על עוצמתה (Katz & Mair, 1995; ישי, 2001).

לעומתה, מפלגת פוסט-קרטל "חוזרת" לחברה, וזאת עקב הקשיים בהשגת יעדיה: מחסור בכספים, עליית מפלגות חדשות וירידת כוחן של המפלגות המרכזיות (בארץ – העבודה והליכוד). בניגוד למפלגת ההמון, חדירתה של מפלגת פוסט-קרטל לחברה מתבצעת בעיקר לצרכים אלקטוראליים, ולא מתבססת על אספקת שירותים חברתיים ועל חברות המונית במפלגה; ובניגוד למפלגת Catch-all, הגיוס האלקטוראלי של מפלגת פוסט-קרטל אינו מתבסס על פנייה למכנה המשותף הרחב ביותר (ולכן גם על פנייה לפרטים חסרי זהות ואידיאולוגיה) אלא על פנייה לקבוצות בעלות זהות סקטוריאלית, תוך שימוש בפוליטיקה של זהות. הפנייה מתבצעת, בין היתר, באמצעות עמותות חברתיות הקשורות למפלגה אך נפרדות ממנה באופן פורמאלי (בארץ – רשת החינוך של ש"ס, "דור שלום", "המועצה לביטחון ושלום", "פרופסורים למען חוסן מדיני" ועוד). השימוש בעמותות מאפשר למפלגות לקדם מטרות אידיאולוגיות (כמו במקרים של המועצה לשלום וביטחון ושל פרופסורים למען חוסן מדיני), לגייס תומכים באמצעות פעילות חברתית (כמו במקרה של רשת החינוך של ש"ס) ולהקל על מצוקותיהן הכספיות, משום שהעמותות מבצעות בעצמן (כלומר במקום המפלגה) משימות לא זולות כמו עריכת סקרים והפצת מסרים (ישי, 2001).

מפלגת פוסט-קרטל היא מפלגה אגרזיבית יותר מאשר הגרסה הקיצונית של מפלגת Catch-all וממפלגת הקרטל, משום שהיא מבטאת אינטרסים ומציגה זהות ואידיאולוגיה ברורות יותר. במילים אחרות, היא מתגברת על החיסרון המרכזי של מפלגות אלו: התרחקותן מהחברה. עם זאת, מפלגת פוסט-קרטל עלולה לקדם פוליטיקה סקטוריאלית, כמו במקרה של ש"ס (אם כי

היא אינה עושה זאת בהכרח), וכמו כן היא חשופה לגילויים שונים של שחיתות, כפי שבא לידי ביטוי בפרשיות העמותות של אהוד ברק ושל אריאל שרון וב"מפקדי הארגונים" למיניהם.

אלטרנטיבה למפלגות אגרגטיביות

למרות שרוב החוקרים מדגישים את חשיבותן של המפלגות האגרגטיביות, הם מכירים בכך שלא כל המפלגות יכולות או צריכות להיות אגרגטיביות: חלקן יכולות להיות מפלגות סקטוריאליות או מפלגות של נושא אחד (Lipset, 1978: 3; Harmel & Janda, 2005: 30; Sartori, 2005: 68). מתוך החוקרים הללו, הורוביץ מדגיש במיוחד את קשייה של מפלגה לא-אתנית או מולטי-אתנית לשרוד בחברה שסועה (Horowitz, 1985: 298-306); ואחרים מדגישים את קשייהן של מפלגות אגרגטיביות להתקיים במערכת רב-מפלגתית, בפרט קיצונית, וזאת לעומת מערכת דו-מפלגתית, שבה המפלגות נוטות להיות אגרגטיביות (Harmel & Janda, 1978: 3; Sartori, 2005). ישראל היא חברה שסועה בעלת מערכת רב-מפלגתית קיצונית, ולכן צפויות להמשיך להתקיים בה מפלגות לא-אגרגטיביות.

בהקשר זה, יש מודלים אלטרנטיביים שבהם מתבצעת פונקציית האגרגציה גם אם לא כל המפלגות הן אגרגטיביות. מודלים אלו מציגים "מערכת מפלגות אגרגטיבית" (Aggregative Party System). בניגוד למובן הפשוט של מושג זה, המתייחס למערכת שמורכבת ממספר מצומצם של מפלגות שכולן אגרגטיביות, כמו למשל בארצות הברית (Diamond, 1997; Sartori, 2005: 30-32), הרי שבמובן הרחב יותר, האלטרנטיבי, מערכת מפלגות אגרגטיבית היא מערכת שכוללת גם מפלגות לא-אגרגטיביות, ושהאגרגציה בה מתבצעת לא רק בתוך המפלגות (במסגרת Intra-Party Aggregation), אלא גם בין המפלגות (במסגרת Inter-Party Aggregation) (Harmel & Janda, 1978: 3). אגרגציה בין מפלגות יכולה להתקיים בין מפלגות שונות מאותו גוש פוליטי, לפני הבחירות (במסגרת Pre-Election Coalitions) או בזמן הרכבת הממשלה, ואף בין מפלגות שונות במערכת הפוליטית כולה (לאו דווקא מאותו גוש) – במיוחד בדמוקרטיה הסדרית (Consociational Democracies) או בעלות רמה גבוהה של קונצנזוס (Almond, 1958: 266-267; Harmel & Janda, 1978: 3; Lorwin, 1971).² אגרגציה מסוג זה יכולה להתקיים בין מפלגות לא-אגרגטיביות, או לחילופין בין מפלגות אגרגטיביות גדולות למפלגות לא-אגרגטיביות קטנות יותר.

² אלמונד מציין את המערכת הסקנדינבית ואת המערכות של ארצות השפלה כמערכות מעורבת: מצד אחד, חלק מהמפלגות אגרגטיביות; ומצד שני, קיימת גם אגרגציה בין המפלגות, בזכות הקונצנזוס הקיים במערכת הפוליטית.

המודלים השונים של Inter-Party Aggregation עשויים, לדעתי, להיות רלוונטיים ביותר עבור ישראל, בה צפויות להמשיך להתקיים, לצד המפלגות האגרטיביות, גם מפלגות לא-אגרטיביות.

הגדרות אופרטיביות

ניתן להגדיר אופרטיבית מפלגה אגרטיבית תוך שימוש בכלים כמותניים או איכותניים. מצאתי שתי הגדרות אופרטיביות שמשמשות בכלים כמותניים (סקרים). שתיהן עוסקות בהיבט הסקטוריאלי, אך מציגות שתי נקודות מבט שונות:

ראשית, ניתן לבחון את שיעור התמיכה שסקטור מסוים מעניק למפלגה מסוימת, וכך לזהות אם אותו הסקטור תומך באופן משמעותי במפלגה. לדוגמה, נעשה שימוש במדד הבא: אם מפלגה זוכה לתמיכה של $x\%$ מכלל האוכלוסייה, סקטור מסוים יתמוך באופן משמעותי במפלגה זו אם שיעור התמיכה במפלגה בקרב חברי אותו הסקטור יהיה לפחות $10\% + x\%$. כך, למשל, אם יהדות התורה זוכה לתמיכה של 5% בקרב כלל אוכלוסיית מדינת ישראל, אז סקטור מסוים יתמוך במפלגה באופן משמעותי אם שיעור התמיכה בה מקרב חברי הסקטור יהיה לפחות 15% . החרדים האשכנזים יעניקו לה כמובן שיעורי תמיכה גבוהים הרבה יותר, אולם ייתכן שגם בקרב הסקטור הדתי-לאומי היא תזכה, למשל, לתמיכה של 20% , ואז ייחשב גם הוא לתומך משמעותי שלה. כך ניתן להשוות בין מידת האגרציה של המפלגות השונות: ככל שמפלגה זוכה לתמיכה משמעותית של סקטורים רבים יותר, כך היא מפלגה אגרטיבית יותר (Jacek et al., 1975).

שנית, ניתן לבחון אם סקטור מסוים מהווה רוב משמעותי מבין תומכיה של מפלגה מסוימת. אם כן – אז המפלגה נחשבת לסקטוריאלית. לדוגמה, במחקר מ-1969 נעשה שימוש במדד הבא: אם סקטור מסוים מהווה $x\%$ מכלל האוכלוסייה, אז מפלגה תיחשב סקטוריאלית אם חברי אותו סקטור מהווים $17\% + x\%$ מתוך סך כל תומכי המפלגה, אך לא פחות מ- 67% . לדוגמה: אם היהודים מהווים 75% מאוכלוסיית ישראל, אז מפלגה תיחשב סקטוריאלית-יהודית אם היהודים מהווים לפחות 92% מכלל תומכיה; אם הערבים מהווים 20% מכלל האוכלוסייה, אז מפלגה תיחשב סקטוריאלית-ערבית אם הערבים מהווים לפחות 67% מכלל תומכיה. כדי להגדיר מפלגה כאגרטיבית יש לבחון את מגוון השסעים הקיימים בחברה. למשל, המחקר המדובר מ-1969 התייחס לשסעים הבאים: שסע דתי, שסע אתני-לשוני, שסע מעמדי ושסע אזורי. מפלגה אגרטיבית היא מפלגה שלא נמצא אף סקטור דתי, אף סקטור אתני-לשוני, אף סקטור מעמדי ואף סקטור אזורי דומיננטי בתוכה. בסך הכל בדק המחקר 76 מפלגות ב-17 דמוקרטיות

מבוססות, ומצא 19 מפלגות אגרגטיביות (Rose & Urwin, 1969). עם זאת, יש לזכור שעצם הגדרת השעיים והסקטורים המרכזיים היא תלויה נסיבות ותקופה, כך שהגישה בה נקט המחקר, שטוענת שבכל המדינות השעיים החשובים הם דומים, היא בעייתית.

אפשרות נוספת היא לבדוק מבחינה כמותנית את זהותם הסקטוראלית לא של ציבור תומכי המפלגה, אלא של חברי הפרלמנט שמייצגים את המפלגה או של חברי הפעילי המפלגה. זהו כלי בעייתי, בין היתר משום שלעתים קרובות מפלגות סקטוראליות מציבות מועמדים לפרלמנט גם מסקטורים אחרים, וזאת במטרה להציג חזות אגרגטיבית יותר. זו אחת הסיבות לכך שהרוביץ מתנגד לשימוש בכלים כמותניים לזיהוי מפלגות אתניות. לדעתו, בחברות שסועות מפלגה יכולה להיות מיוצגת על ידי חברי פרלמנט מקבוצות אתניות שונות, ואף לקבל תמיכה שווה (מבחינה כמותית) ממספר קבוצות אתניות, ובכל זאת להיחשב מפלגה אתנית – אם האינטרסים שהיא מביעה ומבטאת נוגעים לקבוצה אתנית אחת בלבד (Horowitz, 1985: 299).³

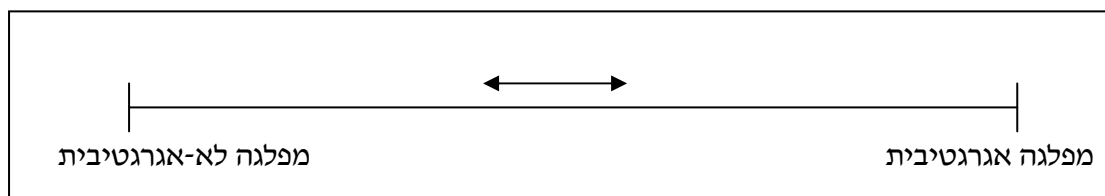
הגדרה נוספת שאינה נעזרת בכלים כמותניים עוסקת באופן ספציפי במקרה הישראלי. לפי הגדרה זו, מפלגות סקטוראליות הן מפלגות שמוזרות את עצמן עם נושאי המשנה בפוליטיקה הישראלית לא פחות מאשר הן מזהות את עצמן עם הנושא המרכזי – יחסי חוץ וביטחון, בפרט גורל השטחים שנכבשו ב-1967 (קניג, רהט וחזן, 2004: 56). להגדרה זו כמה יתרונות: ראשית, היא משלבת בין ההיבט הסקטוראלי והנושאי, ומאפשרת להגדיר כמפלגות לא-אגרגטיביות גם מפלגות של נושא אחד, כמו הירוקים, וגם מפלגות סקטוראליות, כמו המפלגות החרדיות; שנית, היא מחדדת את ההגדרה "מפלגה של נושא אחד", ומסבירה שההגדרה חלה על כל נושא מלבד על הנושא המרכזי בפוליטיקה; ושלישית, היא במידה רבה "מפשרת" בין ההגדרה המקלה והמחמירה למפלגה אגרגטיבית: מצד אחד היא לא מחייבת מפלגה אגרגטיבית לזהות את עצמה עם ציבור מסוים או לבטא מגוון רחב של אידיאולוגיות מובחנות, אך מצד שני היא כן מחייבת מפלגה אגרגטיבית להציג אידיאולוגיה מובחנת לפחות בתחום אחד – הנושא המרכזי בפוליטיקה. הבעיות בהגדרה זו נעוצות, לדעתי, במקום המרכזי מדיי שהיא מעניקה לענייני חוץ וביטחון, כלומר לנושא המרכזי בפוליטיקה. המקום המרכזי המוענק לענייני חוץ וביטחון גורם לכך שמפלגות שהן סקטוראליות בכל עניין חוץ מנושאי חוץ וביטחון יוגדרו כאגרגטיביות, בעוד שמפלגות שהן אגרגטיביות בכל עניין חוץ מנושאי חוץ וביטחון יוגדרו כסקטוראליות או כמפלגות של נושא אחד. לדוגמה: לפי הגדרה זו, מפלגת ימין קיצוני, שכל מצביעה מגיעים מהסקטור

³ עם זאת, קשה לומר שהרוביץ מאמץ את ההגדרה המחמירה למפלגות אגרגטיביות – פשוט משום שהוא אינו עוסק במושג זה. מפלגה שאינה אתנית יכולה, עבורו, להיות לא-אתנית או מולטי-אתנית, והוא אינו עוסק בשאלה מי מהן היא מפלגה אגרגטיבית.

הדתי-לאומי ושעוסקת אך ורק בטרנספר או בהחלת ריבונות ישראל בשטחים, תיחשב מפלגה אגרגטיבית; לעומת זאת, מפלגה שדוגלת בעיקר בכלכלה ליברלית (או לחילופין סוציאל-דמוקרטית), פונה לכלל האוכלוסייה הישראלית אך עוסקת רק באופן חלקי ביחסי חוץ וביטחון, תיחשב מפלגה של נושא אחד, ולא מפלגה אגרגטיבית. חיסרון זה מעלה את הצורך לשלב בהגדרה זו אלמנטים נוספים, ביניהם בדיקת הזהות הסקטוריאלית של תומכי המפלגה והרחבת טווח הנושאים שמפלגה אגרגטיבית יכולה להתמקד בהם (לפחות לתחום הכלכלי).

סיכום וסוגיות למחקר נוסף

הצעתי להגדרתה של מפלגה אגרגטיבית היא זו: מפלגה אגרגטיבית היא מפלגה שמזהה את עצמה בראש ובראשונה עם נושאי חוץ וביטחון או כלכלה (או עם נושא אחר, אם הוא הנושא המרכזי שעל סדר היום של המערכת הפוליטית), בתנאי שלא תומך בה רק סקטור אחד בלבד. מפלגה לא-אגרגטיבית יכולה להיות מפלגה סקטוריאלית, אם היא פונה רק לסקטור אחד או מבטאת את האינטרסים של סקטור אחד בלבד; והיא יכולה להיות מפלגה של נושא אחד, אם הנושא המרכזי שהיא מזוהה עמו אינו חוץ וביטחון או כלכלה. הגדרה זו אינה מבחינה באופן דיכוטמי לגמרי בין מפלגה אגרגטיבית למפלגה לא-אגרגטיבית, אלא היא בעיקר מאפשרת למקם מפלגות שונות על גבי סקאלה, שבשני קצותיה טיפוסים אידיאליים של "מפלגה אגרגטיבית לחלוטין" ו"מפלגה לא-אגרגטיבית לחלוטין".

בנסיבות הקיימות, מפלגה אגרגטיבית יכולה בהחלט להיות מפלגת Catch-all. עם זאת, רצוי לעודד מפלגות שמבטאות אינטרסים ושומרות על קשר מסוים עם החברה – בניגוד לגרסה הקיצונית של מפלגת Catch-all ולמפלגת קרטל – ולכן כדאי לבדוק דגמים כמו מפלגת הפוסט-קרטל.

חיזוק האגרציה במערכת הפוליטית יכול להתבצע בכמה אמצעים: חיזוק המפלגות האגרגטיביות הקיימות, הפיכתן של מפלגות לא-אגרגטיביות למפלגות אגרגטיביות (למשל באמצעות שיתוף מיעוטים אתניים ודתיים במפלגה), איחוד בין מספר מפלגות לא-אגרגטיביות, או אגרציה (ללא איחוד) בין מפלגות שונות (מאותו גוש או לא מאותו גוש, לפני הבחירות או

אחריהן). יש לבדוק את הדרכים השונות לחיזוק האגרגציה במערכת הפוליטית, בהסתמך על דוגמאות ממדינות אחרות, וזאת מתוך הנחת יסוד שמפלגות לא-אגרגטיביות ימשיכו להתקיים בישראל, בוודאי כל עוד לא יתחוללו שינויים מרחיקי לכת במבנה החברה ובשיטת הבחירות. בנוסף, יש גם לבדוק את המשמעויות של פגיעה אפשרית במפלגות הלא-אגרגטיביות. למשל, יש לבדוק אם הסקטורים אותם מייצגות המפלגות הסקטוראליות אכן ישתלבו במפלגות אגרגטיביות או שיישארו מחוץ למערכת הפוליטית ומנוכרים לה, וכן את השאלה אם איחוד בין מפלגות לא-אגרגטיביות קטנות (כמו המפלגות הערביות או מפלגות הימין בישראל) צפוי לתרום למיתון או להקצנתן.

- Almond, Gabriel A. & Coleman, James S. 1960. *The Politics of the Developing Areas*. Princeton: Princeton University Press.
- Almond, Gabriel A. 1958. "A Comparative Study of Interest Groups and the Political Process." *American Political Science Review*, 52 (1), pp. 270-282.
- Bealey, Frank, Chapman, Richard A. & Sheehan, Michael. 1999. *Elements in Political Science*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bogaard, Matthijs. 2008. "Comparative Strategies of Political Party Regulation." In Reilly, Benjamin & Nordlund, Per (eds.), *Political Parties in Conflict-Prone Societies: Regulation, Engineering and Democratic Development*. Tokyo & New York: United Nations University Press.
- Dalton, Russell J. & Wattenberg, Martin P. 2000. *Parties without Partisans*. Oxford: Oxford University Press.
- Diamond, Larry & Gunther, Richard. 2004. "Types and Functions of Parties." In Diamond & Gunther (eds.), *Political Parties and Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 3-39.
- Diamond, Larry. 1997. "Consolidating Democracy in the Americas." *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 550, pp. 12-41.
- Gallagher, Michael, Laver, Michael & Mair, Peter. 2001. *Representatives Government in Modern Europe*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill.
- Harmel, Robert & Janda, Kenneth. 1978. *Comparing Political Parties*. Washington, D.C.: The American Political Science Association.
- Hicken, Allan. 2003. "From Province to Parliament: Party Aggregation in Developing Democracies." Paper presented at the 2003 annual meeting of American Political Science Association, Philadelphia, 28-31 August.

- Horowitz, Donald L. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Jacek, Henry, Mcdonough, John, Shimizu, Ronald & Smith, Patrick. 1975. "Social Articulation and Aggregation in Political Party Organizations in a large Canadian City." *Canadian Journal of Political Science*, 8 (2), pp. 274-298.
- Katz, Richard S & Mair, Peter. 1995. "Changing Models of Party Organization and Party Democracy." *Party Politics*, 1 (1), pp. 5-28.
- Kirchheimer, Otto. 1966. "The Transformation of the Western European Party Systems." In Joseph LaPalombara & Myron Weiner (eds.), *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, pp. 177-200.
- Lipset, Seymour M. & Lakin, Jason M. 2004. *The Democratic Century*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.
- Lorwin, Val R. 1971. "Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies." *Comparative Politics*, 3 (2), pp. 141-175.
- Moenius, Johannes & Kasuya, Yuko. 2004. "Measuring Party Linkage across Districts: Some Party System Inflation Indices and their Properties." *Party Politics*, 10 (5), pp. 543-564.
- Reilly, Benjamin. 2006. "Political Engineering and Party Politics in Conflict-Prone Societies." *Democratizaion*, 13 (5), pp. 811-827.
- Rose, Richard & Urwin, Derek. 1969. "Social Cohesion, Political Parties and Strains in Regimes." *Comparative Political Science*, 2 (1), pp. 7-67.
- Sartori, Giovanni. 2005. "Party Types, Organisation and Functions." *West European Politics*, 28 (1), pp. 5-32.

- Schmitter, Philippe C. 2004. "Parties Are not What They Once Were." In Diamond, Larry & Gunther, Richard (eds.), *Political Parties and Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 67-89.
- Taylor, Peter L. 1986. "An Exploration into World-Systems Analysis of Political Parties." *Political Geography Quarterly*, 5 (4), pp. S5-S20.

• ישי, יעל. 2001. "שיבתה של החברה האזרחית: מפלגות פוסט-קרטל בישראל". מדינה וחברה, 1 (1), עמ' 11-30.

• קניג, עופר, רהט, גדעון וחזן, ראובן. 2004. "האימוץ והביטול של הבחירה הישירה לראשות הממשלה ותוצאותיהם הפוליטיות". בתוך אריאן, אשר ושמיר, מיכל (עורכים), הבחירות בישראל – 2003. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 53-90.